

ГАБРОВО И ГАБРОВЦИ В ЧУЖДЕСТРАННИТЕ ПЪТЕПИСИ (XVII-XIX в.)

GABROVO AND GABROVIANS IN THE TRAVEL ACCOUNTS OF FOREIGNERS (XVII-XIX c.)

Лалка Денчева

Технически университет - Габрово

Abstract

In 2010 the city of Gabrovo celebrated its 150th anniversary. There is little historical information on the first years of its establishment. Therefore, the travel accounts of foreign travellers who passed through Gabrovo appear a valuable source of data. They send us back to the past, tell us stories - both sad and funny, reveal us the past look of the town and its changes over the years, as well as the character of its inhabitants. The present paper considers travel accounts dated back to XVII-XIX century. They describe the town of Gabrovo and its citizens as they were seen at that time.

Keywords: Gabrovo, Gabrovians, foreign travelers, travel accounts of the XVII-XIX century

В самия център на България, сгушено в полите на хайдушкия Балкан, събрало в себе си нишката на стратегически пътища, обхванало в прегръдката си водите на р. Янтра, Габрово стои от древни времена. Кога и как е създаден градът, времето мълчи. Не са много и документите, които разкриват миналото му.

За съжаление Габрово е било встрани от главните пътища на Балканския полуостров, по които чуждестранните пътешественици, пратеници и мисионери са преминавали през земите на Османската империя, затова не са много сведенията за него. Но макар откъслечни и кратки, пътеписите и документите, достигнали до нас, хвърлят светлина върху вида на селището, занаятите, които се развивали в него, обичаите и характера на габровци. Чужденците влизат в досег с местните жители, запознават се с техния живот, жилища, облекло, нрави, обичаи и празници. Всички пътешественици са единомдушни, че историята на града неизменно е свързана с два фактора, довели до неговото издигане. Това са Стара планина и прохода Шипка и р. Янтра.

Стара планина или Балканът, е най-дългата планина, която се простира почти в средата на българските земи. Дели се на три части: западна, средна и източна.

Габрово се намира в Средна Стара планина, в подножието на Шипченската планина.

През Шипченския проход преминава най-късият, най-тесният и сравнително най-удобният път от Северна към Южна България. Има сведения, че този проход е бил използван още в древни времена. Именно тук, в подножието на големия Балкан, се заселват и първите жители, правилно оценили доброто място, изобилната вода и изгодата от важния път.

Река Янтра извира от северните склонове на Стара планина и се влива в р. Дунав. До Габрово протича през дълбоко всечена долина, а бреговете ѝ са покрити предимно с букови дървета. Тракийското ѝ име е Ятрус, което означава “бързотечаща”, а славянското - Етър. Пътешествениците споменават различни нейни имена: „Йестра Котелис, а на турски Янтра” [Киндсперг, 1986: 147], Йатрус [Божур, 1981: 421], Истра или Янтра [Григорович, 1986: 245]. Янтра или Етър я нарича и В. Априлов [Априлов, 1968: 109].

Изворите ѝ събират водите си в три бързи потока – Новомахленска река, Потока и Страшка, които образуват Етърска река над днешния кв. Етъра. А след вливането и на реките Жълтешка, Паничарка и Синкевица, получава името Янтра и събрала сили, на-

пуска Габрово по дългия си 286 км път към Дунава.

Градът се намирал на главния път Цариград – Одрин – Стара Загора – Габрово. От тук пътят се разклонявал в две посоки: единият отивал за Севлиево, Ловеч и Плевен, а другият – за Търново – Свищов – Русе. Оттук през Букурещ – за Виена, в западна посока, а през Одеса – за Киев и Москва, в източна.

Първото сведение за Габрово е от 1479 - 1480 г. в османски регистър за статута на населените места в Никополския санджак. Там градът е записан като Габрова и се посочва, че селото има 94 къщи. [История на Габрово, 1980: 33]. Тази форма се среща в османо-турски документи от XV-XVII в. Възможно е името на селището да произхожда от латинското Кабруа, което е посочено от граф Луиджи Марсили в неговата книга „Описание на Дунава” (1680 г.) като име на римската крепост, чиито останки са открити недалеч от р. Янтра, в местността „Градище”. [Цончев 1996 А: 264]

Пътешествениците, преминали по тези земи, посочват различни названия на селището - *Кабърова* [Челеби, 1972: 52]; *Каброва* [Божур, 1975: 421], [Фуркад, 1981: 70], [Граф дьо Тромлен, 1981: 133]; *Габрова* [Папай, 1976: 45], [Д-р Бое, 1981: 245]; *Грабова* [Виконт дьо Марселюс, 1981: 90], но най-често посочваното име е *Габрово*. Габрово или Габърово го нарича и В. Априлов, като обяснява, че името на града произлиза от многото растящи в околността му дървета *carpinus bitulus*, наречени на български габър. [Априлов, 1968: 109]

Името Габрова, написано на турски език, е върху печата на габровската община. Възможно е официалното наименование на селището да е било Габрова, докато в говоримия език се е използвал вариантът Габрово. С течение на времето именно той се е наложил. В такава, близка до народния говор, форма са и имената на съседните селища - Дряново и Търново.

Няма запазени документи кога точно е основано Габрово, но създаването му трябва да се търси още в годините на възстановяване на Втората българска държава. Най-вероятно по билото на Стара планина били

създадени множество малки крепости. Тукашното население имало за задача да охранява прохода и обслужва импортно-експортния транспорт на столицата Търново, която поддържала активни търговски връзки с други държави и да бди за приближаваш неприятел от юг.

С падането на България под османска власт, крепостите стават ненужни, тъй като тези земи вече не са гранични, а вътрешни за Османската империя. Тяхното население се преместило по-близо до прохода и продължило да изпълнява охранителни функции, но вече за турската власт.

При управлението на Мурад II (1421 – 1451) се създават първите дервентжийски селища. Сведения за дервентжийския статут на Габрово срещаме в пътеписа на Янош Папай, маджарски пратеник до Високата порта, посетил Габрово през 1705 г.

“Това място има такава привилегия, че не дават нищо нито на турския император, нито нищо на някой друг, а пазят прохода, който е част от планината Каропнице, която се нарича Балкан. Твърде голяма, твърде широка планина с гъсти гори. Много опасна и поради разбойниците и внезапните бури”. [Папай, 1976: 45]

Дервентжийският статут на селото, военната организация, компактността и етническата чистота на населението дават свобода в поведението и самочувствието на габровци. Охраната на прохода им позволява да носят, произвеждат и продават оръжие, привилегия, която останалото население на Империята не притежава.

Турската власт е налагала множество данъци и тегоби на българското население. То било подложено на притеснения, произволи и насилие. Дори външният вид на българите трябвало да показва тяхното подчинено положение. Това се потвърждава от Заповед на султан Осман II от 1620 г., в която изрично се казва: „Не е позволено на никой от немюсюлманите да носи пушка, щит и други военни оръжия, да язди кон, да навива на главата си чалма и да носи военен калпак”. [Цанев, 2007: 32]

Няколко години по-късно султан Мурад IV (1631 г.) издава нова заповед:

„Затова заповядвам:

По силата на шерията¹ и закона да личи по облеклото и въобще по тяхната външност и походка, че кяфирите² са презрени и унижени.

Да се заставят отсега нататък: да не яздят на коне, да не надяват самурени кожуси и калпаци, да не се обличат в копринени и атлазени дрехи...” [Цанев, 2007: 33]

Немският учен Ханс Дерншвам, пътувал до Цариград през 1553-1555 г., лаконично обобщава: „Българите нямат право да носят хубави дрехи... Никой не носи оръжие, само големи тояги”. [Георгиева, 2006: 93]

В началото на 70-те години на XIX в. в Габрово гостува чеха Ярослав Ирасек. На тръгване от града той срещнал „въоръжена селянка на кон, горда като амазонка”. [Ирасек, 1984: 25] Това сведение още веднъж показва, че в Габрово нещата са се развивали по различен начин и габровци били запазили част от своите свободи.

Виктор Григорович, известният руски филолог-славист, който посещава града през 1844 г., също е впечатлен от габровци: „Заможността и известната самостоятелност, произтичащи от търговската дейност на жителите му, са особено характерни за село Габрово... Жителите му изобщо са общителни и енергични”. [Григорович, 1986: 246]

Хосе Луис Пелисер, кореспондент на „La Ilustración Española y Americana”, списание, издавано в Мадрид за Европа и за испански говорещите страни, акредитиран да отразява боевете на Руско-турската война (1877-78), споделя: „Било поради облеклото си, било поради външния си вид жените тук имат особена осанка, доста горда, която напомня гръцките кариатиди...” [Пелисер, 1977: 27]

Природата е била едновременно и майка, и мащеха за балканджиите. Студеният климат и малкото обработваема земя не позволявали да се развие земеделието и принудили габровци отрано да търсят други начини за поминък. Това ги направило по-будни и по-упорити в борбата за съществуване. Габровецът не бил закрепостен към земята си, той отрано проявил любопитството си към

далечните страни. Станал предприемчив и открит към света. Развили се занаятите и търговията.

През 1830 г. Хофман определя Габрово като „пазарище” [Д-р Цончев, 1996 А: 23]. През 1839 г. руският монах Партений установява, че селото има 7 пазара. [Партений, 1986: 187], а Бредшоу (1864 г.) споделя, че „пазаря е бил много красив”. [Д-р Цончев, 1996 Б: 80]

По време на боевете при Шипка, в Габрово се намира и д-р Павел Пясецки, лекар от руската армия, който прекарва тук около 2 месеца. Той споделя, че жителите на Габрово са много дейни и добри занаятчии. [Д-р Пясецки, 1987: 6]

Икономическото издигане на града през XVIII–XIX в. неизменно е свързано с реката. Силата на водата движи чарковите, струговете и водениците, което превръща Габрово в един от най-проспериращите градове на Османската империя.

„... Практичните габровци, ... разбрали, че из тия потоци подскочат алтънчета, и им устроили капани – язове, за да не ги отнесе луда Янтра зестра на тихи Дунав”. [Мартинов, 1940: 7]

Не случайно Феликс Каниц, известният унгарски учен и пътешественик, казва, че „градът живее от водата, защото няма къща, в която да не е застъпен някакъв промишлен клон и в по-голямата част да не се работи с водна сила.” [Каниц, 1995: 255]

Боте пише: „Почти всяко семейство знае да си служи с водите на Янтра, като движуща сила, за упражнение на някакъв занаят”. [Д-р Цончев, 1996 Б: 81]

Фактът, че през Габрово минават много пътници, допринася за информираността на жителите му, те се запознават с нови идеи, с хора от различни краища на империята и Европа. Това разширява кръгозора им и води до по-високо им самочувствие.

За любознателността на габровци и отвореността им към света свидетелства и чеха Ян Вагнер: „Българите от провинцията по начало са много любопитни, тъй че ме разпитаха с най-големи подробности и за останалия свят, за „Европата”. [Вагнер, 1984: 216]

Интересни спомени за тукашното население ни е оставил Евлия Челеби. Когато през 1662 г. се отправил на път, за да се

¹ Съвкупност от правови, морални и религиозни норми на исляма, които обхващат всички страни на живота на ортодоксалните мюсюлмани.

² неверници

включи в похода срещу Австрия, минал през Шипченския проход. Тук групата от 500 души, „напълно въоръжени”, била нападната „от двете страни от неприятели”. [Евлия Челеби, 1972: 50] Боят продължил 7 часа. Впоследствие се разбрало, че нападателите били от Габрово. Затова и Евлия Челеби възкликва: „Боже прости ми, но селото е бунтовническо, не е за отсядане в него на 5-10 души... С една дума, тези селяни вършат разбойничество в Шипченската планина, не настаняват в селото си дори 150-200 конници, а онези, които се настанят там насила, не се изпращат със здраве. Които си имат свой разум, да не ходят из тези планини...” [Евлия Челеби, 1972: 53]

Най-яркото доказателство за българския характер на селището и за неугасналия народностен дух, дух на свободни хора, са думите на Йохан Христоф фон Киндсперг, австрийски дипломат, резидент при османския двор, от 1673 г.: „Жителите и техните жени там всички са българи и твърде склонни да показват открито присъщата си слабост към пиене на вино. При донасяне на такова отговаряха на наздравицата открито и по мъжки, като при това се хвалеха, че са истински българи, давайки да се разбере, че те са храбри хора и че не бива да бъдат считани за лоши. [Киндсперг, 1986: 147]

Това е може би единственото свидетелство в чуждестранните пътеписи, в което се говори за национално самосъзнание, което се демонстрира открито и със самочувствие от поробеното население на Османската империя.

Знаменитият френски географ Елизе Реклю, автор на съчинението „Всеобща география. Земята и хората”, излязло в Париж в 18 тома, дава следната характеристика на българите, които той е наблюдавал през пътуването си в Османската империя: „... в северните равнини и в скритите из планините села, гдето е по-малко страдал, той е жизнерадостен и обича удоволствието; речта му е жива, а отговорът му е всякога някак си особено пряк и сполучлив. По северните склонове на балкана често се срещат най-красиви лица; и облича се тукашният българин с голям вкус”. [Доосвобожденски пътеписи, 1969: 383]

Още през XVI век Габрово вече се пре-

върща в значително селище, което се споменава като средище на пътища, ханища, занаяти и пазар на околността. За известността му в цялата Османска империя говорят и определенията, с които преминаващите го характеризират.

През 1846 г. в писмо до българин в Одеса, известният възрожденец Найдено Геров го нарича „прочуто Габрово, ключок³³ Виена” и допълва „в Габрово нищо повече от това, что ви пиша, не съм видял, ама името му работи”. [Герв, 1982: 159]

В дописка до сп. „Читалище” №15 от 1 май 1871 г. Илия Христович, „доставя някои забележки за чутовното, но види ся малко познатото Габрово”. [Христович, 1992: 136]

Според Феликс Каниц – градът е „знаменитият в цяла България Габрово”. [Каниц, 1995: 253]

Макар и село до 1860 г., Габрово имало градски вид, което е отбелязвано от повечето от пътешествениците. В 1801 г. Анри Фуркад го нарича „много голям град” [Киел, 1981: 70], а в 1818 г. Уилям Макмайкъл го определя като „красив град, известен със своята чистота. [Макмайкъл, 1987: 554] За Лееве (1826 г.) Габрово е „един голям български град”. [Д-р Цончев, 1996 Б: 204] Д-р Ами Буе (1838 г.) го нарича град. [Д-р Буе, 1981: 245] По нататък в своя пътепис, той уточнява, че в Османската империя, „извън Русчук има 7 града или големи паланки, а именно: Селви⁴, Търнава⁵, Осман-Базар⁶, Ески-Джумаа⁷, Разград, Тутракан и Габрова”. [Д-р Буе, 1981: 295] Руският монах Партений през 1839 г. описва „село Габрово, подобно на голям град”. [Партений, 1986: 187] „Поради многочислеността на населението... то заслужава като че ли да бъде наречено град”, отбелязва и В. Григорович през 1844 г. [Григорович, 1986: 246]

Габрово е било селище, което рязко се отличавало от останалите градове в Османската империя и това отбелязали всички, преминаващи през него.

³ малка

⁴ Севлиево

⁵ Търново

⁶ Омуртаг

⁷ Търговище

Каниц го определя като град „едва ли не от италиански характер”. [Каниц, 1995: 253] Той е впечатлен от „внушителните здания, черкви, мостове и оживлението на улиците” [Каниц, 1995: 253], след което допълва, че градът му „станал драг и достоен за уважение” [Каниц, 1995: 257], за Фр. Хелвалд, немски мисионер, Габрово „има италиански характер – гиздави къщи, черкви, мостове”. [Д-р Цончев, 1996 А: 73] Майер видял „едно възхитително планинско селце, уединено и самотно” [Д-р Цончев, 1996 А: 73], а Убичини - „един хубав малък град с италиански вид, с очертани и чисти улици, къщи хубаво построени, черкви с елегантни камбанарии”. [Д-р Цончев, 1996 А: 73]

За Александър Саборнов, кореспондент на „Всемирный путешественник” от 1877 г., Габрово „със своите улици, къщи, площади, часовника, напомня малко испанско градче”. [Д-р Цончев, 1996 А: 74]

Хосе Луис Пелисер представя Габрово така: „Градът е изключително живописен. Архитектурата му е оригинална... Видът на къщите като ансамбъл или детайли било по конструкцията, по колорит и материали или всичко, взето заедно, ни напомня селище от Севера и никой, минавайки по улиците му, не би повярвал, че се намира в България”. [Пелисер, 1977: 27-28]

През зимата на 1877 г. в Габрово, за да отразява боевете на Руско-турската война, е и кореспондентът на в. „Бостън Морнинг джърнъл” за Европа, американецът Едуард Кинг. За него Габрово е „толкова живописно място, ... някои от къщите изглеждат като изскочили от самата вода”. [Кинг, 2001: 133]

Д-р Павел Пясецки си спомня за града – „твърде симпатичен, благодарение на живописните околности, пищната зеленина в самия град, оригинална архитектура на къщите, над които се извисяват четири православни църкви и сред които ярко се откроява едно голямо двуетажно здание с европейска архитектура – местната гимназия”. [Д-р Пясецки, 1987: 8]

Като „весело градче”, притиснало се към прелестната Янтра” го определя Немирович-Данченко, военен кореспондент на в. „Новое время” по време на Руско-турската

война от 1877-78 г. [Немирович-Данченко, 2007: 105]

Красотата на природата и общият вид на града впечатляват и Константин Иречек, който го посещава през 1880 г.: „Габрово със своето пленително местоположение в балканска природа, между хубави гори с алпийски плочени стрехи, донякъде напомня на някои немски или швейцарски индустриални градове...

След това допълва картината:

„...веднага на пръв поглед се вижда, че е град чисто християнски, без джамии и минарета. Тук няма вече турските сгради, заобиколени отвън с тъжни стени, а правилно съградени къщи с дюкяни отдолу и с големи прозорци в горния кат, гъсто слепени от двете страни на тясната улица. [Иречек, 1974: 274]

Разбира се, Габрово отразявало характера на Изтока. Това е отбелязано от д-р Пясецки: „Криви, тесни улици, липса на плановост при застрояването, покрити с големи навеси, малки закрити балкончета, гостилници и работилници, почти във всяка къща, богатство на уловената вода, бликаща от чучури или от обособени, отделно изградени каменни постройки и накрая, силно развит уличен живот – всичко това напомня за Изтока”. [Д-р Пясецки, 1987: 8]

Изграждането на габровските къщи е в пряка зависимост от строителните материали, географското положение на селището и поминъка на населението. Горите на Централния Балкан и многото камък обуславят и външния вид на габровската къща. Дърво, камък и вар - това са основните материали на тогавашните майстори.

Разбира се габровските майстори създавали нови форми, в които пречупвали през българския си усет видяното в далечни земи и в резултат се получил типичния характер на града.

Това е забелязал и Хосе Луис Пелисер. „Изхождайки от възможностите на страната, без да се интересуват от стил и епоха, зидарите – строители на Габрово, са постигнали резултати, които в далеч по-културни селища архитекти с много знания и култура не са постигнали”. [Пелисер, 1977: 27-28]

Жилищата са показател за домашния бит и за социално-политическите условия, при които живеят българите. Габровските къщи обикновено са на 2 етажа, като първият етаж е бил работилница и дюкян, а вторият е обитаван от семейството.

Малкото свободно място налага и архитектурния вид на балканската къща – с тясна основа и наддаден горен етаж, т. нар. еркер. Тази архитектура осигурявала простор и светлина за втория, жилищен, етаж.

Това се потвърждава от думите на Ян Вагнер: „Всички къщи са построени от дърво и непечени тухли, боядисани по ориенталски образец в пъстри сини, жълти и червени тонове. Ако къщата е на етажи, то първият е доста издаден към улицата и двора и е подпрян със стълбове. А ако има втори и трети етаж, те съответно са издадени над първия и втория. [Вагнер, 1984: 214-215]

През 1838 г. английският мисионер Бъртон пише следното за града: „То е едно много интересно място. Къщите имат странен вид. Те са с тъмен цвят. Построени са от дърво, с навесени покриви, таваните на повечето се съобщават. Покрити са с големи каменни плочи”. [Д-р Цончев, 1996 А: 74]

За каменни покриви съобщава и Иречек: „Стрехите на къщите са покрити с големи и тежки аспидни плочи, за да ги пазят от планинските ветрове и бури”. [Иречек, 1974: 274]

Емен Кейе, френски финансов инспектор, личен съветник на княз Александър I, пътува из Княжество България и Източна Румелия през 1884 г. На 15 май пристига в Габрово. В пътеписа „В България и Румелия” отбелязва: „Дървените къщи, черни и безформени, се приближават една към друга с всеки по-горен етаж, разположен на тесни подпори, подобно на средновековните нормандски градове. [Кейе, 2006: 67] Къщите са покрити навсякъде с каменни плочи”. [Кейе, 2006: 69]

Вътрешната украса на къщата била предимно от дърворезби по гредите, вратите, шкафове и таваните. Най-често били използвани геометрични и растителни орнаменти. Габровските майстори-железари изработвали битови предмети – оригинални панти за вратите, свещници, кончета за огнище и др. Това придавало допълнителен колорит във вътрешността на домовете.

Българите обичали да изрисуват стените на къщите си с картини от далечни градове – Цариград, Венеция, Петербург, Атина и др. Явно такива „алафранги” е имало и в габровските къщи. За това пише Ян Вагнер. „Вътрешните стени са изписани с невероятни и безвкусни, чисто ориенталски рисунки, изобразяващи някакъв пейзаж. Най-често това е Цариград с Босфора, над който летят птици, по-големи от най-голямата цариградска джамия – фантазията на ориенталеца може да понесе всичко”. [Вагнер, 1984: 216]

За чешкия пътешественик това може и да е безвкусица, но по този начин българинът е задоволявал своята любознателност, желанието си да види чужди и непознати земи, а и да демонстрира богатството си и да покаже местата, които е посетил.

Пътешествениците дават различни, понякога противоречиви, сведения за броя на къщите и на жителите му през различните години. Всички преминали обаче са единодушни относно етническия състав на населението.

Пръв от чуждестранните пътешественици през село Габрово през 1662 г. минава Евлия Челеби. Той говори за „700 къщи, покрити с тръстика и керемиди... и около десет-дванадесет хиляди българи”. [Евлия Челеби, 1972: 52] Анри Фуркад е категоричен: „Тук започва България...” [Киел, 1981: 70] Швейцарският пътешественик Майр (1812 г.) преброил 1000 къщи и установил, че е населено изключително с българи. [Д-р Цончев, 1996 А: 23] Френският ген.-лейтенант Шарл Гийемино (1826 г.) посочва, че „Габрово е с 2—3000 християни”. [Гийемино, 1981: 113] През 1838 г. д-р Ами Буе вижда в града „само едноетажни и в голямата си част дървени” къщи и посочва, че „населението почти изцяло е българско и ще да е до 5000 души”. [Д-р Буе, 1981: 245]

В. Григорович (1844 г.) твърди: „То е застроено доста правилно, има много големи къщи, три каменни моста, три църкви, голямо училище, а наблизо е Соколският манастир, наречен още „Успение Богородично” и уточнява, че в селото „живеят само българи”. [Григорович, 1986: 245]

В „Географията” на Костандас и Филипидес, издадена през 1871 г. е записа-

но „Габрово, град с около 10 000 къщи – всички християнски, български”. [Подбрани извори, 2008: 387]

В същата година Каниц преброява 1500 къщи, [Каниц, 1995: 254] и допълва, че Габрово е „първият български град, в който не видях никакъв местен мюсюлманин. В цялата околия от 20 общини изповядваха исляма само каймакаминът (общинският началник), няколко негови чиновници и временният гарнизон. [Каниц, 1995: 256]

„Българите винаги са съставлявали мнозинството от жителите на този град от 1200 или 1300 къщи” [Кинг, 2001: 134] – потвърждава и Е. Кинг.

Боте посочва население около 8 000 души през 1877 г. [Д-р Цончев, 1996 Б: 81]

Иречек също е категоричен: „Габрово е един от малкото чисти български градове, които се точат в дълга верига от Самоков до Котел от двете страни на Балкана и Средна гора и индустриалното население на които било главната опора на християнството и българската народност. [Иречек, 1974: 275]

Румънският епископ Мелхиседек, посетил Габрово през 1884 г., посочва числото 10 000 души население. [Епископ Мелхиседек, 1982: 187] Той пише: „В Габрово българският елемент е запазен чист. Там никога не са живеели турци... Ето защо габровци били начело на българската цивилизация”. [Епископ Мелхиседек, 1982: 194]

През същата година Емен Кейе е отбелязал: „... Градът винаги се е отличавал както със своя патриотичен дух, така и с упорството си да подпомага опити за постигане на национална независимост и за издигане на народното образование”. [Кейе, 2006: 69]

Според В. Априлов именно липсата на турско население е причината Габрово да бъде обявено за град късно – чак през 1860 г., „макар по своето пространство и многолюдност да заслужава името град, според турското разделение то е оставено като паланка”. [Априлов, 1968: 108]

Представа за общия вид на града, разположението и имената на махалите ни е оставил Каниц. Той посочва: „От петте махали на Габрово, които се свързват с четири моста, се образува Чумлек махала (грънчарският квартал), като най-значителен център на града. Подобно на северната

Нова махала са разположени на Янтра още увенчаната от втора часовникова кула Сахач махала, Средна махала и Кърч махала. [Каниц, 1995: 254]

От другата страна, на левия бряг на Янтра, се издига доста значителна сграда на общинското управление, а малко по-нагоре – доминиращата над реката едноетажна казарма с 10 прозорци на фасадата за около 100 души. [Каниц, 1995: 254]

Освен църквата „Св. Йоан”, в Габрово, в Сахач махала има друга църква Св. Троица и в Чумлек махала трета, посветена на Св. Богородица”. [Каниц, 1995: 254]

Пътешествениците, преминалите през града, били впечатлени от камбанния звън, който се чувал в селището. За „специалната милост от страна на султана... черквите да имат камбани”, разказва английският журналист Е. Кинг и добавя, че „радостните габровци, разбира се, са поставили камбани навсякъде, където имало и най-малък повод да го сторят, и за мене нямаше нищо посмущаващо от звъна на множеството камбани в малките часове”. [Кинг, 2001: 134]

Ф. Каниц дава интересно обяснение защо на християните в Османската империя не е разрешавано да имат камбани на църквите си. „Според турския възглед звъненето на камбаните би значило: „Слезте вие (турците), та да се издигнем ние (християните)!” Затова турците настоявали на своето: ... „Тук камбана не звъни, тук се чува гласът на правоверния!” [Доосвободенски пътеписи, 1969: 135]

Пътеписите са свидетелства на очевидци за отминалото време. Те са свежи, колоритни и непосредствени. Отразяват вижданията на авторите, техния вкус и манталитет и зависят от социалната и културна среда, от която идват. Но проследяването на тези разкази води до ценни изводи за развитието на гр. Габрово, промяната на неговия вид и бита на населението.

Вече толкова години Габрово стои на своето място, обгърнало Янтра, а тя бърза да се измъкне по дългия си път към Дунава.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Априлов, В. Е. Съчинения. С., 1968.

[2] Божур, Луи-Огюст Феликс. Военно пътуване

- в Османската империя или описание на нейните граници и на главните ѝ отбранителни средства, естествени или изкуствени. В: Френски пътеписи за Балканите, XV - XVIII в., Съст и ред. Бистра Цветкова, С. 1975.
- [3] Буге, д-р А. Сборник с маршрути от Европейска Турция (1836, 1837, 1838). В: Френски пътеписи за Балканите, XIX в. Съст. и ред. Бистра Цветкова, С. 1981.
- [4] Вагнер, Я. Из Европейския Изток. Очерци от пътуванията ми из България, Турция, Германия и Русия. В: България през погледа на чешки пътешественици, Съст. В. Бехиньова, С., 1984.
- [5] Виконт дьо Марселюс, Мари-Луи-Жан-Шарл. Източна България. В: Френски пътеписи за Балканите, XIX в., Съст и ред. Бистра Цветкова, С., 1981.
- [6] Геров, Н. Писма. В: Пътища и пътешественици, XIV – XIX в., Съст. Св. Гюрова, С., 1982.
- [7] Георгиева, Цв., Н. Генчев. История на България XV – XIX в., С. 2006.
- [8] Гийемино, ген.-лейтенант Арман-Шарл. Пътят от Андрианополи до Русчук, извървян от генерал-лейтенант граф Гийемино през февруари и март 1826 г. В: Френски пътеписи за Балканите, XIX в., Съст и ред. Бистра Цветкова, С., 1981.
- [9] Григорович, В. И. Очерк за пътешествието по Европейска Турция, В: Руски пътеписи за българските земи (XVII – XIX в.). Съст. М. Кожухарова, С., 1986.
- [10] Граф дьо Тромлен, Жак-Жан Франсоа Буден. Бележки за пътищата от Дунав до Константинопол през Балкана, или планината Хемус. В: Френски пътеписи за Балканите, XIX в., Съст и ред. Бистра Цветкова, С., 1981.
- [11] Доосвободителни пътеписи, Съст. Г. Клисаров, С., 1969.
- [12] Евлия Челеби, Пътепис, С., 1972.
- [13] Епископ Мелхиседек. Екскурзия в България. В: Румънски пътеписи от XIX в. за българските земи, С., 1982.
- [14] Ирасек, Я. Картини от пътуването ми из България, В: България през погледа на чешки пътешественици, съст. В. Бехиньова, С., 1984.
- [15] Иречек, акад. К. Пътувания по България. С., 1974.
- [16] История на Габрово, под ред. на Стр. Димитров, С., 1980.
- [17] Каниц, Ф. Дунавска България и Балканът, Т. 1, С., 1995.
- [18] Кейе, Е. „В България и Румелия”, С., 2006.
- [19] Киел, М. Описание на френско-холандско то пътуване през България по време на Кърджалиите. В: Сп. „Векове”, кн. 6, 1981 г., с. 66-71.
- [20] Кинг, Е. Описателен портрет на Европа в бури и покой. Приключенията и спомените на един американски журналист за двадесет години. В: Американски пътеписи за България през XIX в., Съст. Филип Шашко, Бети Гринберг, Румен Генов, С., 2001.
- [21] Киндсперг, Йохан Христоф. Дневник за пътуването от Виена до Константинопол, което императорския резидент господин Йохан Христоф фон Киндсперг извърши през 1762 г. В: Немски и австрийски пътеписи за Балканите (XVII в. – XVIII в.), Съст. Й. Митев, С., 1986.
- [22] Макмайкъл, У. Пътешествия от Москва до Цариград в годините 1817, 1818. В: Английски пътеписи за Балканите (края на XVI в. – 30-те год. на XIX в.), Съст. Й. Митев, С., 1987.
- [23] Мартинов, Ал. Габрово през Възраждането, Акцидентна печатница „И. Немечек”, С., 1940.
- [24] Немирович-Данченко, В. Година на война (1877-1878), Дневник на руския кореспондент, С., 2007.
- [25] Партений, монах. Разказ за странстването и пътешествието ми из Русия, Молдавия, Турция и Светата земя. В: Руски пътеписи за българските земи (XVII – XIX в.), Съст. М. Кожухарова, С., 1986.
- [26] Папай, Я. Дневник на Константинополското пратеничество (1705-1708). В: Маджарски пътеписи за Балканите (XVI – XIX в.), подбор П. Миятев, С. 1976.
- [27] Пелисер, Хосе Луис. В: Испански гравюри за Руско-турската война (1877-1878), Съст. А. Будев, С., 1977.
- [28] Подбрани извори за българската история, Т. III, Българските земи под османска власт. Българско Възраждане, ТАНГРА ТанНакРа ИК, С., 2008.
- [29] Пясецки, Д-р П. Два месеца в Габрово, прев. М. Кожухарова. В-к „Балканско знаме”, 15.09.1987, с.6
- [30] Христович, Ил. Из Описание на Габрово в сп. „Читалище” от 1 май 1871 г., съдържащо сведения за местоположението, селищното устройство и обществените сгради, занаятите и пазарите. В: Извори за българската етнография, Т. I, С., 1992.
- [31] Цанев, С. Български хроники, Т. II, С., 2007.
- [32] Цончев, д-р П. Из общественото и културно минало на Габрово. Габрово, 1996 А.
- [33] Цончев, д-р П. Из стопанското минало на Габрово. Габрово, 1996 Б.

